

Boekbespreking

Dr. Henk van Berkel (*h.vanberkel@educ.unimaas.nl*) is werkzaam bij de Capaciteitsgroep Onderwijsontwikkeling en Onderwijsresearch van de Universiteit Maastricht.

Boekbespreking van: Douma, Theo (2004). Accreditatie; een (zelf)diagnose. Den Haag: Sdu. ISBN 9012105447. 196 pag., € 29,50.

Beleidsmakers in Den Haag hebben zich decennia lang niet bemoeid met de controle op de kwaliteit van het hoger onderwijs. De Academische Raad functioneerde tot medio jaren tachtig als een soort kwaliteitsbewaker voor de universiteiten. Zij hanteerde daarbij een Academisch Statuut met allerlei voorschriften voor opleidingen, maar de Raad werd alom als te bureaucratisch en te machteloos gezien. Het hbo viel onder de wet van het voortgezet onderwijs en daarmee onder de inspectie van het voortgezet onderwijs. Dat het daar een vreemde eend in de bijt was, behoeft geen betoog.

Omdat in landen om ons heen onderwijskwaliteit een serieus agendapunt werd, nam de overheid haar verantwoordelijkheid en kwam in 1985 met de zogenoemde HOAK-nota (Hoger Onderwijs: autonomie en kwaliteit). Daarin werd aan instellingen van hoger onderwijs – wo en hbo - een bepaalde mate van autonomie verleend onder de voorwaarde dat zij zelf een systeem van kwaliteitszorg zouden gaan opzetten. De VSNU en HBO-raad togen aan het werk. Het visitatiestelsel was het vervolg. De kern werd *peer-evaluatie*. Dat wilde in praktijk zeggen dat er een groep van inhoudsdeskundigen en gerespecteerde deskundigen werd samengesteld die allerlei documenten las over de opleidingen waarover een kwaliteitsoordeel moest worden uitgesproken. Ze visiteerden vervolgens de opleidingen, beraadslaagden met elkaar en kwamen met een rapport waarin verbeteringsvoorstellen stonden plus een eindoordeel. Slechts zeer sporadisch kwam het voor dat een opleiding een zodanig negatief oordeel kreeg dat de minister moest ingrijpen. Het accent van het visitatiestelsel lag in praktijk op het verbeteren van de opleiding. De commissies stelden zich op als een groep deskundigen waarmee de opleiding haar voordeel kon doen. Na aanvankelijke scepsis van de kant van de instellingen - professionals hebben nu eenmaal de neiging anderen niet in de keuken te laten kijken - werd het stelsel alom gerespecteerd en leidde ertoe dat instellingen daadwerkelijk verbeteringen in het onderwijs aanbrachten. Onderwijs stond voortaan op de agenda, zo luidde de algemene opinie. En dat was een grote verdienste van het visitatiestelsel dat nauwelijks als een dreiging werd gezien. Nederland liep daarmee voorop in de wereld en ons visitatiestelsel werd een exportproduct. *So far so good.*

In 1999 ondertekenden onderwijsministers van EU-landen de zogenaamde *Bolognaverklaring* die de BaMa structuur (bachelor-master) tot gevolg had. De verklaring bevatte ook afspraken over het beoordelen van opleidingen en wel zodanig dat onderlinge vergelijking mogelijk zou zijn. Die onderlinge vergelijkingsmogelijkheid is een belangrijk punt omdat de Algemene Rekenkamer juist dát element als zwak betitelde in het visita-

tiestelsel. Dat is overigens niet zo verwonderlijk omdat het vergelijken van opleidingen primair ook niet de bedoeling was. De minister maakte een nieuwe wet waarin hij tevens de bekostiging van instellingen afhankelijk maakte van de uitkomst van de beoordeling. Het accreditatiestelsel was geboren.

De instellingen voor het hoger onderwijs staan dus voor de taak ervoor te zorgen dat hun opleidingen voldoen aan de nieuwe eisen van de accreditatie. Daarover heeft Theo Douma een informatief boek geschreven. Het eerste hoofdstuk gaat helemaal over de overgang van visitatie naar accreditatie. Hij schetst daarin de verantwoordelijkheden van de spelers in het veld. Hoofdstuk 2 bevat de verschillende opvattingen over onderwijskwaliteit. Een groot verschil met het visitatiestelsel, waar de visitatiecommissies veel invloed hadden op de beoordelingscriteria, is dat de gehanteerde opvattingen over kwaliteit veel meer de nadruk leggen op kwaliteitszorg. Dus op de borging van de kwaliteit door middel van een adequaat intern kwaliteitszorgsysteem. Gezien de eis dat de uitkomsten van de accreditaties met elkaar vergelijkbaar moesten zijn, moet iedere commissie uitgaan van dezelfde voorgeschreven criteria. Hoofdstuk 3 gaat over de normerende invloed van het accreditatiestelsel. Terecht waarschuwt Douma daarin voor het gevaar dat een accreditatiestelsel kan hebben voor, bijvoorbeeld, onderwijsvernieuwing. Door de gedetailleerdheid van de beoordeling zullen opleidingen op de eerste plaats proberen aan de beoordelingsvoorwaarden te voldoen. Met andere woorden, het beoordelen van de opleidingen is het doel geworden in plaats van het middel om tot onderwijsverbeteringen te komen. Investeren in innovaties komt daarmee op de tweede plaats. In hoofdstuk 4 geeft Douma een toekomstschets van het accreditatiestelsel. Hoewel hij stelt dat het vanuit een bepaalde optiek geredeneerd niet aantrekkelijk is het stelsel nu reeds te wijzigen, is daar wel behoefte aan. Hij noemt verschillende opties, onder andere: meer nadruk op de accreditatie van de accreditatieorganen, de zogenoemde Visiterende en Beoordelende Instanties (VBI's), zoals in Duitsland, het accreditieren van clusters (denk aan de opleidingen binnen de letterenfaculteiten), instellingsaccreditatie, de verbeterfunctie die het visitatiestelsel in zich had een grotere rol geven en de rol van het visitatiepanel te verzwaren. Vanaf hoofdstuk 5 gaat het boek over een stappenplan en een zelfdiagnose-instrument. Het bevat schema's waarmee opleidingen zich kunnen voorbereiden op accreditatie (het stappenplan) en een instrument waarmee de opleiding kan controleren of zij voldoet aan de beoordelingscriteria van de Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO). Daarnaast staan er veel tips en adviezen in en potentiële valkuilen. Omdat lang niet alle opleidingen over één kam zijn te scheren, bevat het boek een drietal uitgeschreven scenario's voor een plan van aanpak. Deze hoofdstukken geven antwoord op vragen als:

- Moet de opleiding zich alleen aanmelden voor een accreditatie of is het beter dat gezamenlijk te doen? Met wie dan?
- Moet het zelfevaluatie-rapport door in- of externe deskundigen worden opgesteld?
- Wat is de beste voorbereiding op de komst van de visitatiecommissie?
- Hoe nuttig is een proefvisitatie?
- Hoe stelt de commissie zich op? (Douma noemt vijf typologieën van commissies: afstandelijk, assertief, begrijpend, commissies met een uitgesproken eigen mening en commissies die als los zand aan elkaar hangen.)

Het zelfdiagnose-instrument is voor opleidingen belangrijk omdat het een indicatie geeft of de opleiding voldoet aan de beoordelingscriteria van de NVAO. Het is niet de bedoeling dat dit instrument wordt gebruikt vlak voordat de visitatiecommissie komt om een inschatting van een succesvolle accreditatie te maken. Dan kan het namelijk al te laat zijn. Het nut van dit instrument is vooral gelegen in het feit dat een opleiding ruim voordat de accreditatie wordt aangevraagd, haar eigen sterke, maar vooral zwakke plekken ontdekt met als doel 'de zaak nog op orde te brengen'. Het instrument is daarmee een formatieve evaluatie van de opleiding.

Douma sluit zijn boek af met de (terechte) wens dat externe kwaliteitsbeoordeling zich in de toekomst niet meer zozeer richt op de beoordelingscomponent maar meer op het verbeterbeleid van de opleidingen.

Douma heeft een boek geschreven over een zeer actueel onderwerp. Het gevaar van boeken over actuele onderwerpen is dat ontwikkelingen snel gaan en dat daardoor de inhoud achterhaald is. Dat is met dit boek zeer zeker niet het geval. Alle opleidingen in het hoger onderwijs krijgen de komende jaren te maken met het accreditatiestelsel zoals dat op dit moment geldt. Het boek van Douma biedt opleidingen veel: informatie over het ontstaan van het stelsel, handreikingen om opleidingen voor te bereiden op de accreditatie en een instrument om te bezien of de opleiding voldoet aan de norm en, in het verlengde daarvan, tips om de opleiding te verbeteren. Het is niet uitsluitend een how-to-do boek. Tussen de regels, maar ook openlijk, is de auteur kritisch ten aanzien van het accreditatiestelsel, zeker in vergelijking tot het visitatiestelsel. Maar het boek is zeker ook pragmatisch. We hebben nu eenmaal te maken met het huidige stelsel. Dus moeten we als opleiding ons best doen op het kwaliteitskeurmerk te verkrijgen.